दाइजो प्रथाले विवाहित महिलाहरूमापारेको प्रभावसम्बन्धीअध्ययन

पोखरा महानगरपालिका, वडा नं.-१४,खाल्टेमसिना

त्रिभुवन विश्वविद्यालय मानविकी तथा सामाजिक शास्त्र संकाय अन्तर्गत समाजशास्त्र विषयको स्नातकोत्तर उपाधिकाको आंशिक आवश्यकता परिपूर्तिका निमित्त प्रस्तुत शोधपत्र

प्रस्तुतकर्ता

खिम कुमारी कुँवर

रोल नं. : ५२७/०७०

परिक्षा रोल नं.: ४८०४३५

रजिस्ट्रेशन न : ६-१-२९२-२०-२०००

समाजशास्त्र विभाग पृथ्वीनारायण क्याम्पस

पोखरा, नेपाल

२०७७

प.सं. :
च.नं. :

सिफारिस पत्र

त्रिभुवन विश्वविद्यालय, पृथ्वीनारायण क्याम्पस, मानविकी तथा सामाजिक शास्त्र सङ्काय, अन्तर्गत समाज शास्त्र विषयमा स्नातकोत्तर तहको आंशिक आवश्यकता परिपुर्तिको निम्ती शोधार्थी छात्रा खिमकुमारी कुँवरद्वारा "दाइजो प्रथाले विवाहित महिलाहरुमा पारेको प्रभाव" शिर्षकमा शोधपत्र मेरो निर्देशनमा तयार पार्नु भएको हो । उहाँको कार्यप्रति म सन्तुष्ट छु, उक्त शोधपत्रको आवश्यक मुल्याङ्कनको लागि सिफारिस गर्दछु ।"

....

नारायणी सिग्देल

शोध निर्देशक

समाजशास्त्र विभाग

पृथ्वीनारायण क्याम्पस पोखरा

मिति : २०७७/११/२७

TRIBHUVAN UNIVERSITY
त्रिभुवन विश्वविद्यालय
Prithvi Narayan Campus
पृथ्वीनारायण क्याम्पस
(A QAA Certified Institution, Accredited by UGC, Nepal)

प.सं. :
च.नं. :

स्वीकृत पत्र

त्रिभुवन विश्वविद्यालय, पृथ्वीनारायण क्याम्पस मानविकी तथा सामाजीक शास्त्र संकाय तथा ग्रामीण विकास विभाग अर्न्तगत समाजशास्त्र विषयमा स्नातकोत्तर तहको आंशिक आवश्यकता पुर्तिको निम्ती रोलं नं ५२७/०७० को विद्यार्थी खिम कुमारी कुँवर द्वारा दाइजो प्रथाले विवाहित महिलाहरुमा पारेको प्रभावभन्ने शिर्षकको शोधपत्र समाजशास्त्र विषयको स्नातकोत्तर तहको उपाधि प्राप्तको लागि उचित ठहरिएकोले स्वीकृत प्रदान गरिएको छ ।

मुल्याङ्कन समिति

....

शोध निर्देशक

समाजशास्त्र विभाग

पृथ्वीनारायण क्याम्पस पोखरा

....

बाह्य परिक्षक

....

पृथ्वीनारायण क्याम्पस पोखरा

....

डा. विश्वकल्याण पराजुली

विभागीय प्रमुख

समाजशास्त्र विभाग

पृथ्वीनारायण क्याम्पस, पोखरा

मितिः २०७७/११/२७ गते

कृतज्ञता ज्ञापन

त्रिभुवन विश्व विद्यालयको पाठ्यक्रम अनुसार समाजशास्त्र स्नातकोत्तर तहमा अनिवार्य रूपले गरिनु पर्ने शोध अध्ययनको नतिजा नै प्रस्तुत शोधपत्र हो । यस शोधपत्र तयार गर्ने क्रममा कास्की जिल्ला पोखरा महानगरपालिका वडा नं. १४खाल्टे मसिना टोलमा दाइजो प्रथाले विवाहित महिलाहरुमा पारेको प्रभाव शीर्षकमा अध्ययन गर्नु यस शोधकार्यको उद्देश्य रहेको छ ।

मलाई यस शोधपत्र लेखन कार्यलाई अगाडि बढाउन प्रोत्साहनका गर्नुहुने श्रद्धेय गुरु विभागीय प्रमुख प्रा.डा. विश्वकल्याण पराजुलीज्यू प्रति हार्दिक आभार व्यक्त गर्दछु । उक्त शोधपत्र तयारीको क्रममा सुपरिवेक्षण गरी सहयोग गर्नु हुने आदरणीयम्याडम नारायणी सिग्देलज्यू प्रति हार्दिक कृतज्ञता प्रकट गर्दछु साथै यस अध्ययन क्षेत्रमा आफ्नो व्यस्तताको बाबजुत अमूल्य समय दिई सहयोग गर्नुहुने भगवती टोलसुधार समिति अध्यक्ष, खाल्टे मसिना प्राथमिक विद्यालयको प्रधानाध्यापक गोविन्द बराल, चण्डीकालिका आमा समुहका दिदीबहिनी लगायत सम्बन्धीत टोलका उत्तरदाताहरु तथा सम्पूर्णमा म हार्दिक आभार व्यक्त गर्दछु ।

यस शोधपत्रलाई मूर्त रूप दिने क्रममा सुरुदेखि नै हरपल मेरो साथमा रही अध्ययनको कार्यमा साथ दिई मलाई उत्प्रेरणा सहित हरेक कार्यमा सहयोग प्रदान गर्नुहुने सम्पुर्ण परिवारजन, साथीहरु प्रति आभारी छु ।

अन्त्यमा यो शोधपत्रलाई प्रिन्ट गरी सहयोग गर्नुहुने सुगम कम्प्युटर सेवा पोखरा-१, बगर प्रति आभार व्यक्त गर्दछु ।

मिति : २०७७, फागुन

खिम कुमारी कुँवर

शोधसार

वर्तमान समयमा दाइजोले विवाहित महिलाहरुमा कस्तो प्रभाव पारेको छ भन्ने विषयमा यो शोधपत्र तयार पारिएको छ । अध्ययन क्षेत्रको रुपमा कास्की जिल्ला पोखरा महानगरपालिका वडा नं. १४ खाल्टे मसिनालाई छनौट गरिएको छ । दैनिक जीवनयापन र पारिवारिक सम्बन्धमा दाइजोको कारणले विवाहित महिलाहरुको सामाजिक आर्थिक स्थितिमा कस्तो प्रभाव पारेको छ ? त्यसलाई पत्ता लगाउन र विश्लेशण गर्ने, यस भन्दा अगाडि कुनै पनि व्यक्ति संघ-संस्थाहरुले विवाहित महिलाहरुमा दाइजोले पारेको प्रभाव सम्बन्धी कुनै अध्ययन नभएकोले यो शोध पत्र तयार पारिएको छ । उत्तरदाताको रुपमा विवाहित बुहारीलाई मात्र समाबेश गरिएको थियो ।

यस अनुसन्धानमा बर्णनात्मक अनुसन्धानको ढाँचा प्रयोग गरिएको छ । एउटै वडा र खाल्टेमसिना टोलका ७४ घर परिवारलाई जनगणना विधिद्वारा अध्ययन गरिएको छ । तथ्यांक संकलनको लागि प्राथमिक तथा द्वितिय तथ्यांकको प्रयोग गरिएको छ । प्राथमिक तथ्यांक अन्तर्गत अन्तरर्वाता, अनुसुचि, र वैयक्तिक अध्ययन रहेका छन् । भने द्वितिय तथ्यांकमा संघ संस्थाबाट प्रकाशित लेख रचना, प्रतिवेदन, शोधपत्र र आधिकारी प्रकाशन आदि रहेका छन् । प्राथमिक तथ्यांकबाट प्राप्त मात्रात्मक तथ्यांकहरुलाई तालिकाको माध्यमबाट विश्लेषण गरिएको छ भने गुणात्मक तथ्यांकहरुलाई व्याख्यात्मक रुपमा विश्लेषण गरिएको छ ।

यस शोधपत्रको अध्ययन अनुसार आफ्नो परिवारको आर्थिक हैसियत अनुसार विवाहमा दाइजो दिइएको पाइन्छ । दाइजोको कारणले परिवारको सम्बन्धमा पनि फरक ल्याएको छ । दाइजो ल्याउने बुहारीलाई भन्दा नल्याउने बुहारीलाई हेला र घरको काम सवै गर्न पर्ने अवस्था रहेको छ । जसको कारणले विवाहको समयमा ऋण धन गरेर दाइजो दिइने गरेको पाइएको छ । जसको कारणल विवाहित महिलाको माइती परिवारलाई ऋण लाग्ने र जगा जमिन बेच्नु परेको अवस्था रहेको रहेछ । दाइजो नल्याएको खण्डमा महिलाहरुलाई मानसिक तनाब दिइएको पाइएको छ ।

विगत वर्षको तुलनमा विवाहित बुहारीहरु शिक्षित हुनुको साथै आय आर्जन पनि गर्ने गरेको पाइएको छ । तर पनि परम्परादेखि नै चलि आएको प्रथा भएकोले यसलाई न्यूनिकरण गर्न नसकेको र विवाहित महिलाहरुको अवस्था कमजोर नै रहेको पाइयो ।

विषय सूचि

शीर्षक	पृष्ठ संख्या
सिफारीस पत्र	i
स्वीकृती पत्र	ii
कृतज्ञताज्ञापन	iii
विषय सुची	iv
तालिका सुची	v
चित्र सुची	vii
शोधसार	viii
अध्याय एक : परिचय	**१-५**
१.१ अध्ययनको पृष्ठभूमि	१
१.२ समस्याको कथन	३
१.३ अध्ययनको उद्देश्य	३
१.४ अध्ययनको महत्व	४
१.५ अध्ययनको सिमा	४
अध्याय दुई : साहित्यको पूनरावलोकन	**६-२२**
२.१ दाइजो प्रथाको अवधारणा	६-८
२.२ महिला हक हित सम्बन्धी नितिनियम तथा व्यवस्थाहरू	८-१०
२.३ महिला अधिकार सम्बन्धी नेपालको प्रयास	१०
सैद्धान्तिक समिक्षा	
२.४ लिङ्ग र सामाजिक लिङ्कका अवधारण	११
२.५ नेपालमा नारीवाद	१८
२.६ लैङ्गिक विकासका रणनिति	१९

अध्याय तीन : अनुसन्धान पद्धति २३-२५
३.१ अध्ययन क्षेत्र छनोटको औचित्य २३
३.२ अनुसन्धानको ढाँचा २३
३.३ समग्र तथा नमूना छनोट २३
३.४ तथ्याँकको श्रोत र प्रकृति २४
३.५ तथ्यांकन संकलनको विधि २४
क) अन्तर्वार्ता अनुसुचि २४
ख) वैयक्तिक अध्ययन २४
३.६ तथ्यांक विश्लेषण तथा प्रस्तुति २५

अध्याय चार : अध्ययन क्षेत्र र उत्तरदाताको सामाजिकआर्थिक जनसाङ्खीय विवरण २६-३८
४.१ अध्ययन क्षेत्रको परिचय २६
४.२ खाल्टेमसिनाको सामाजिक संरचना २७
४.३ उत्तरदाताको सामाजिक आर्थिक रजनसाङ्खीय विवरण २८
४.३.१ उमेर २८
४.३.२ जातीय २९
४.३.३ शिक्षा ३०
४.३.४ विवाह ३१
४.३.५ घरमूली ३२
४.३.६ परिवारको प्रकार ३३
४.३.७ परिवारको संख्या ३४
४.३.८ पेशागत विवरण ३५
४.३.९ उत्तरदाताको कामको विवरण ३६
४.३.१० सामाजिक कार्य ३७

अध्याय पाँच : दाइजो प्रथा र महिलाहरुको अवस्था विश्लेषण ३९-५४
५.१ उत्तरदाताको विवाहको प्रकार ३९
वैयक्तिक अध्ययन ४२

५.२ छोरीलाई दाइजो र अंश सम्बन्धी धारणा ४३
५.३ दाइजोको आधारमा वैवाहिक अवस्था ४४
५.४ दाइजो परिवारको सम्बन्ध ४५
वैयक्तिक अध्ययन ४७
५.५ दाइजो सम्बन्धी परिवारको सदस्यको चासो ४७
वैयक्तिक अध्ययन ४९
५.६ दाइजो र महिलाको अवस्था ५०
वैयक्तिक अध्ययन ५२
५.७ दाइजो र सामाजको घटना सम्बन्धी धारणा ५२
५.८ दाइजो सम्बन्धी समाजका वर्गहरुको धारणा ५२
वैयक्तिक अध्ययन ५४

अध्याय छ : सारांश उपलब्धि रनिष्कर्ष ५५-५७
६.१ सारांश ५५
६.२ अध्ययनका मूख्य उपलब्धिहरु ५५
६.३ निष्कर्ष ५७

सन्दर्भ सूचि ५८
अन्तरर्वाता अनुसुचिहरु ५९

तालिका सुची

तालिका	विवरण	पृष्ठ
४.१	उत्तरदाताको उमेर संख्याको विवरण	२८
४.२	उत्तरदाताको जातीय जनसंख्याको विवरण	२९
४.३	उत्तरदाताको शैक्षिक स्थितिको विवरण	३०
४.४	उत्तरदाताका विवाह भएको समयको विवरण	३१
४.५	उत्तरदाताको घरमूलीको विवरण	३३
४.६	उत्तरदाताका परिवारको प्रकारको विवरण	३३
४.७	उत्तरदाताका परिवारको संख्याको विवरण	३४
४.८	उत्तरदाताको परिवारको पेशा विवरण	३५
४.९	उत्तरदाताको कामको विवरण	३६
४.१०	उत्तरदाताको सामाजिक कामको विवरण	३७
४.१	उत्तरदाताको सामाजिक कामको विवरण	३७
५.१	उत्तरदाताको विवाहको विवरण	३९
५.२	करकापले विवाह गर्न पुगेका उत्तरदाताको धारणा	४१
५.३	छोरीलाई दाइजो र अंश सम्बन्धी धारणा	४३
५.४	उत्तरदाताको विवाहको प्रकार र दाइजो विवरण	४४
५.५	दाइजो र परिवारको सम्बन्ध	४६
५.६	दाइजो सम्बन्धी परिवारको सदस्यको चासो	४८
५.७	दाइजो र महिलाको अवस्थाको धारणागत विवरण	५०
५.८	दाइजो सम्बन्धी समाजका वर्गहरुको धारणा	५४

चित्र सुची

चित्र	विवरण	पृष्ठ
१	उत्तरदाताको वैवाहिक प्रकृतिको अवस्था	४०
२	उत्तरदाताको विवाहमा दाइजो माग भएको र नभएको अवस्था	४५
३.	दाइजो सम्बन्धी परिवारको सदस्यको चासो	४९
४.	दाइजो सम्बन्धी समाजका वर्गहरुको धारणा	५३